

Evaluation of the Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site in the content of Conservation-Planning

Hülya ÖZTÜRK TEL^{1*},

Fatma Şebnem KULOĞLU YÜKSEL²

¹: Harran University, Technical Sciences Vocational School Department of Architectural Restoration, Şanlıurfa.

²: Harran University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture, Şanlıurfa.

*: Corresponding Author, hulyaozturktel@gmail.com

DOI: 10.16950/iujad.335643

Abstract

Şanlıurfa, one of the oldest settlements in Mesopotamia; has had a strategic importance throughout history, since being close to water resources, being located on fertile lands and trade routes. When you look at the history of the city of Şanlıurfa, it has been hosted many civilizations, with their cultural diversity. The city has a history of about 12 thousand years. Archeological site areas which bearing the traces of this historic past, contain important data on civilizations' cultures, lifestyles and environmental formations. There are many archaeological sites in the traditional city center of Şanlıurfa. One of them is the "Kızılkoyun necropolis archaeological site" which was declared as an archaeological site in 2012. There are many cave graves belonging to the early Roman period in the area of research. The study includes field survey-analysis studies related to the field and the stages of synthesis evaluation of these data. In the content of the research; the status of the area before the announcement as a archaeological site and, Conservation-Planning process of the site after announcing Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site, were evaluated, problems and possibilities were determined. According to the results obtained, future planning and implementation principles have been defined and recommendations related to the field have been developed.

Keywords: Şanlıurfa city, Archaeological site, Conservation-Planning, Necropolis, Multiculturalism

Suggested Citation

Öztürk Tel, H., & Kuloğlu Yüksel, F.Ş. (2017). Evaluation of the Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site in the content of Conservation-Planning. *Inonu University Journal of Arts and Design*, 7(16), 1-16. DOI: 10.16950/iujad.335643.

Extended Abstract**Introduction**

Sanliurfa, one of the oldest settlements in Mesopotamia, has had a strategic prescription throughout history since it is close to water resources and on the trade routes. The city has a history of 12 thousand years. There are many archaeological sites in the traditional city center of Sanliurfa. Archaeological sites are important cultural values and need to be transferred to future generations through sustainable conservation efforts. However, archaeological sites are faced to damage and destruction for many reasons (Levent 2009). For this reason, the registration of the archaeological sites must be done properly and the protection planning process must be operated correctly.

The Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site, which has been declared as a protected area in 2012, has been selected as the study area. The area is located on the edge of the historical city walls where the ancient city of Edessa is located in the traditional city of Urfa. The Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site is in the vicinity of Sanliurfa Conservation zoning plan and surrounded by protected areas. The Yenimahalle urban archaeological site is in the East, Haleplibahçe Archaeopark Area is in the west, Urfa Castle and Balıklıgöl are in the South, and Bedüzzaman Cemetery is located at the North of the mentioned Area. Being surrounded with the sites further increases the value of the area.

72 caves in the area is exposed. There are Roman rock tombs, carved into rocks articles, reliefs and mosaics in these caves. The area is located on a topographically slope and has a calcareous soil structure. The fact that the area has calcareous soil structure allows the formation of many cave structures that can be experienced. The area is about 5 ha. in size. The Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site has an important potential, due to historically richness in possession and its location.

In this study, the situation before and after the announcement of the Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site and the subsequ-

ent Protecting-Planning Process were evaluated and new suggestions have been developed.

Material and Methods

The main material of the research was The Kızılkoyun Necropolis, which is registered as a 2nd and 3th degree archaeological site, decided by the decision of the Preservation of Cultural Assets and dated 25.09.2012, constitutes the archaeological site and its immediate surroundings. Besides, archaeological research, protection plans and reports, related documents and literature data and maps, plans and visual materials related to the area were evaluated as material. The method used to carry out the research is of three stages. In the scope of the research which includes evaluation of literature data, field survey-analysis studies and synthesis of these data; the situation of the site before the to be declared the archaeological site, and the conservation planning process of the archaeological site in the Kızılkoyun Necropolis Area was evaluated and recommendations were made for the area.

Findings

To the east of Kızılkoyun Archaeological Site, Yenimahalle urban archeological site and Urfa City Walls are located. To the west of the area is the Haleplibahçe Archaeopark area, to the south Urfa Castle and to the north of Balıklıgöl Bedüzzaman Cemetery. The fact that the area occupies the traditional urban texture and surrounds it with the protected areas also increases the value of the area.

Before entering the dominion of the Romans, Urfa was a city kingdom in its own right, and after a period in which paganism prevailed, King Edessa V. Abgar Ukkama (Kara) By faith in Jesus Christ accepted Christianity. Thus, Urfa had a very important place in the formation of the foundations of Christian faith. The Kingdom of Osrhōne was founded in 132 BC and lived independently until AD 244, and later became the dominion of Rome. While Edessa was an ordinary city in Roman administration, during the time of the Great Emperor of Constantine, the significance of the city was transformed into a

state. The fact that the Romans lived in traditional urban texture has caused them to leave artifacts in and around the city. One of them is the necropolis area of the Kızılkoyun archeological site. Since there has been slum dwellings for many years on the area, and later the upper soil has been cleared during the demolition of the slum dwellings, the flora and fauna of the area could not be preserved. In this context, the biodiversity of the area has not been inventoried. Archeological findings of the Area are inventoring by excavations.

In this study, SWOT analysis was carried out by evaluating the Preservation-Planning Process of the Kızılkoyun Necropolis Archeological Site before and after the announcement of the Archaeological Site of Kızılkoyun Caves.

Result

Recommendations have been developed to solve the problems identified in the protection-planning process of the Kızılkoyun Necropolis Archaeological Site.

These are;

- Functioning in archaeological area
- Establishment of control mechanism
- Integration of site boundaries into site boundaries around the site
- Scientific determination of site area
- Increasing the tourism potential and ensuring the protection-use balance of archaeological structures.

Kızılıkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı'nın Koruma-Planlama Kapsamında Değerlendirilmesi

Hülya ÖZTÜRK TEL^{1*},

Fatma Şebnem KULOĞLU YÜKSEL²

¹: Harran Üniversitesi Şanlıurfa Teknik Bilimler MYO. Mimari Restorasyon Bölümü, Şanlıurfa.

²: Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Mimarlık Bölümü, Şanlıurfa.

*: Sorumlu Yazar, hulyaozturktel@gmail.com

Özet

Mezopotamya'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Şanlıurfa; su kaynaklarına yakın olması, verimli toprakları ve ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Şanlıurfa kentinin tarihine bakıldığında birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı ve kültürel çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Kentin yaklaşık 12 bin yıllık bir tarihi geçmişi vardır. Bu tarihi geçmişin izlerini taşıyan arkeolojik sit alanları uygarlıkların kültürleri, yaşam tarzları ve çevre oluşumları açısından önemli verileri içermektedir. Şanlıurfa geleneksel kent merkezinde çok sayıda arkeolojik sit alanı yer almaktadır. Bunlardan birisi de 2012 yılında arkeolojik sit alanı olarak ilan edilen "Kızılıkoyun nekropolü arkeolojik sit alanı"dır. Araştırma alanında erken Roma dönemine ait çok sayıda mağara mezar bulunmaktadır. Çalışma, alanla ilgili arazi etüd-analiz çalışmaları ve bu verilerin sentezlenerek değerlendirilmesi aşamalarını içermektedir. Araştırma kapsamında; alanın arkeolojik sit alanı ilan edilmeden önceki durumunun ve ilan edildikten sonraki süreçte Kızılıkoyun nekropolü arkeolojik sit alanı koruma planlama sürecinin değerlendirilmesi yapılmış, sorun ve olanakları tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre geleceğe dönük planlama ve uygulama ilkeleri tanımlanmış ve alanla ilgili öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa kenti, Arkeolojik sit alanı, Koruma-Planlama, Nekropol, Çok kültürlülük

Suggested Citation

Öztürk Tel, H., & Kuloğlu Yüksel, F.Ş. (2017). Kızılıkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı'nın Koruma-Planlama Kapsamında Değerlendirilmesi. *Inonu University Journal of Arts and Design*, 7(16), 1-16. DOI: 10.16950/ijad.335643.

1. GİRİŞ

Mezopotamya'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Şanlıurfa, su kaynaklarına yakın olması ve ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Kentin 12 bin yıllık bir tarihi geçmişi vardır. Merkeze bağlı Örencik Köyü sınırları içinde yer alan Göbekli Tepe'de yapılan kazılarda ele geçen buluntular bu tarihi geçmişi kanıtlamaktadır (Karacadağ, 2012). Kent merkezindeki kalıntılar ile yapılan arkeolojik kazılar incelendiğinde, Şanlıurfa'da, taş devrinden itibaren, Balıklı Göl su kaynağını merkeze alan güney ve kuzeyde bir yerleşimin var olduğu ve Edessa olarak adlandırıldığı belirlenmiştir (Ekinci ve Paydaş, 2008). Şanlıurfa'nın bu kadar önemli bir kent olmasının bir nedeni de verimli toprakları nedeniyle eski medeniyet merkezlerinden birisi olmasıdır. Yazılı tarih döneminde; Frigya, Lidya, Helenistik, İran, Roma-Bizans, Türk dönemlerini yaşamıştır.

Yukarı Mezopotamya'da, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında, Toros Dağları'nın eteklerinde, 'Bereketli Hilal' olarak bilinen bölge içinde bulunan Şanlıurfa geleneksel kent merkezinde çok sayıda taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Çalışma alanı olarak seçilen bu alan Şanlıurfa geleneksel kent dokusu içerisinde yer alan arkeolojik sit alanıdır. Tarihi süreç içinde belli dönemlerin izlerini taşıyan arkeolojik sit alanları uygarlıkların kültür, yaşam biçimi ve çevre oluşumlarının göstergesidir. Arkeolojik alanlar önemli kültürel değerlerimizdendir ve sürdürülecek koruma çalışmaları ile gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Ancak arkeolojik alanlar birçok nedenle zarar görme ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Sarıkaya Levent, 2009). Bu nedenle arkeolojik sit alanlarının tescilinin doğru yapılması ve koruma planlama sürecinin doğru işletilmesi gerekmektedir.

Çalışma alanı olarak seçilen alan henüz 2012 yılında sit alanı ilan edilen Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı'dır. Alan Urfa geleneksel kent dokusunda antik Edessa kentinin bulunduğu yerde tarihi surların kenarında yer almaktadır. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı, Şanlıurfa Koruma amaçlı imar planı sınırlarında olup etrafı sit alanlarıyla çevrilidir. Alanın doğusu Yenimahalle kentsel arkeolojik sit alanıdır. Bu alanda dünyanın en eski heykeli olan, 13.500 yıllık Balıklıgöl Heykeli bulunmuş olup, Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ile Yenimahalle kentsel arkeolojik sit alanının arasında Urfa batı surları geçmektedir. Alanın batısında Haleplibahçe Arkeopark Alanı, güneyinde Urfa Kalesi ve Balıklıgöl kuzeyinde Bedüzzaman Mezarlığı bulunmaktadır (Şekil 1). Etrafının sit alanlarıyla çevrili olması alanın değerini daha da arttırmaktadır. Alan, 1979 yılında korumaya alınmadığı için alanda mağaralar gecekondularla kaplanmış, 1992 tarihli koruma amaçlı imar planında; gecekonduların altında mağaraların bulunabileceği varsayılmadan park alanı olarak değerlendirilmiş, ancak 2008 yılında arkeolojik sit alanı ilan edilebilmiştir.

Alanda 72 adet mağara açığa çıkarılmıştır. Roma dönemine ait mağara mezarlar, bu mağaralarda kayaya oyulmuş yazılar, rölyef ve mozaikler bulunmaktadır. Alan topografik olarak eğimli bir yamaç üzerinde bulunup kalkerli bir toprak yapısına sahiptir. Alanın kalkerli toprak yapısına sahip olması içinde yaşanılabilir birçok mağara yapısının oluşmasına olanak sağlamıştır. Alanda yaklaşık 5 ha. büyüklüğündedir. Eğimli yamacın üst kotunda Urfa batı surları, en alt kotunda ise Haleplibahçe Arkeopark alanı yer almaktadır (Şekil 2).

3. BULGULAR

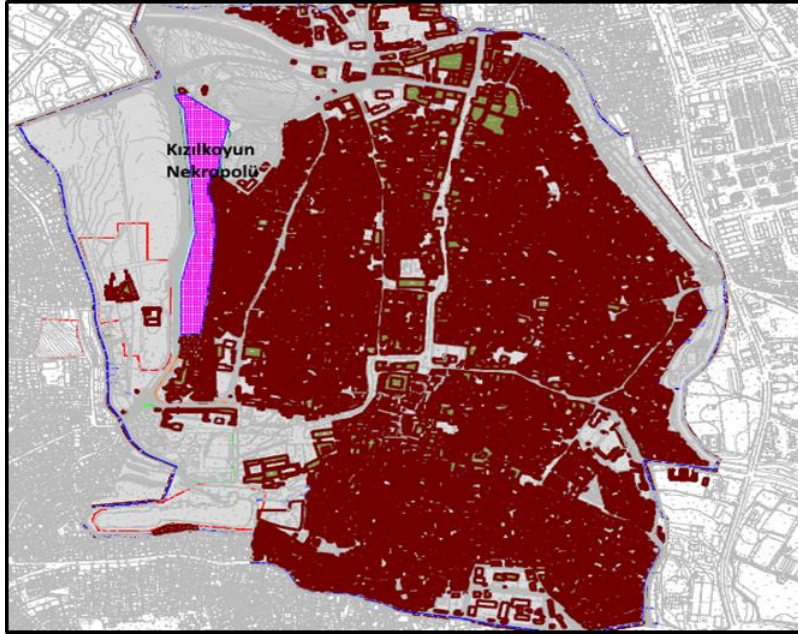
Bu bölümde Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ele alınmış, alanın koruma

planlama süreci ve bu sürecin değerlendirilmesi yapılarak belirlenen sorunlar ve fırsatlar tespit edilmiştir.

3.1. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı

Kızılkoyun Arkeolojik Sit Alanı; doğusunda Yenimahalle kentsel arkeolojik sit alanı ve Urfa batı surları geçmektedir. Alanın batısında Haleplibahçe Arkeopark alanı, güneyinde Urfa Kalesi ve Balıklıgöl kuzeyinde

Bedüzzaman Mezarlığı bulunmaktadır. Alanın geleneksel kent dokusunun içerisinde yer alması etrafının da sit alanlarıyla çevrili olması alanın değerini artırmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Çalışma alanının Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planı'ndaki konumu

Urfa Romalıların hâkimiyetine girmeden önce, kendi başına bir şehir krallığı iken putperestliğin hâkim olduğu bir dönemden sonra Edessa Kralı V. Abgar Ukkama (Kara)'nın Hz. İsa'ya imanı ile Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Böylece Urfa, Hıristiyan inancının temellerinin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur (KTB, 2017).

Osrhoene Krallığı M.Ö.132 yılında kurulmuş ve M.S.244 yılına kadar bağımsız yaşamış, daha sonra Roma'nın egemenliğine girmiştir. Roma idaresinde Edessa sıradan bir kent iken, Roma İmparatoru Büyük Konstantin zamanında önemi anlaşılacak eyalet haline getirilmiştir. (M.S.349) Osrhoene Krallığı devrine ait Urfa'daki tarihi eserlerin en kıymetlisi Kale'deki çifte sütundur.

Halk tarafından bu sütunlara mancınık denilmektedir. Bu sütunlar Osrhoene krallarından Eftuha tarafından eşi Şalmet adına dikilmiştir. Bu sütunlardan başka civarında birçok esere rastlanmaktadır.

Roma İmparatorluğunun Batı ve Doğu diye ikiye bölünmesi üzerine Urfa Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içinde kalmıştır. Geleneksel kent dokusu içerisinde Romalıların yaşamış olmaları kent içinde ve çevresinde eserler bırakmalarına neden olmuştur. Bunlardan biri de Kızılkoyun Arkeolojik sit alanı nekropol alanıdır. Alanda Roma dönemine ait 72 adet mağara bulunmuştur. Bu mağaralarda kaya mezarları, kayaya oyulmuş yazılar, rölyefler, kaya mezarlarının içinde 2 adet Roma dönemine ait

heykel ve 1 adet kireç taşı lahit bulunmuştur (Şekil 4). Arcosolium ve tekne mezar türlerine rastlanılmıştır. Yapılan çalışmalarda 1.85 cm. uzunluğundaki heykellerin M.S.3-4. yüzyıla ait Roma dönemi asker

heykelleri olduğu; yekpare kaideli, şark giyimli ve askeri teçhizatla donatılmış tarzda betimlendiği; yapılış yönüyle aynı stili taşıdıkları ve bölgenin tipik taşı olan kalkerden yapıldığı belirtilmiştir (KTB, 2016).

Şekil 4. Kaya mezarlarından görünüm

Alan topografik olarak eğimli bir yamaç üzerinde bulunup kalkerli bir toprak yapısına sahiptir. Alanın kalkerli toprak yapısına sahip olması, içinde yaşanılabilir birçok mağara yapısının oluşmasına olanak sağlamıştır. Alan yaklaşık 5 ha. büyüklüğündedir. Alan üzerinde uzun yıllar gecekonduların yapılaşması olduğundan, daha sonra ise gecekonduların yıkımı esnasında üst toprak temizlendiğinden flora ve fauna korunamamıştır. Bu kapsamda alanın biyoçeşitlilik envanteri çıkarılamamıştır. Yapılan kazılarla alanın arkeolojik buluntu envanteri çıkarılmaktadır.

3.2 Kızılkoyun Mağaralarının Arkeolojik Sit Alanı İlan Edilmeden Önceki Durumunun Değerlendirilmesi

- Alan 1970 yılı öncesine kadar boş durumdayken 1979 yılından sonra alanda gecekondulaşma başlamıştır (Şekil 5).
- 1971-1972 yıllarında Haleplibahçe ile Vali Fuat Caddesi arasında yol

açmak amacıyla güneyde yer alan IV. Murat Kapısı yıktırılmış, Kültür Bakanlığı'nın izni alınarak 13 tescilli ev ve birçok tescilsiz tarihi ev 12 Eylül Caddesi'nin açılması için yıkılmıştır (GAP, 1998).

- 1983-1985 yıllarında çıkan ve kamuoyunda imar affı olarak anılan yasalarla gecekondular meşrulaştırılmıştır. Kaya mezarları, taş kabartmalar ve döşeme mozaikleri gecekonduların altında kalmıştır (Kürkçüoğlu, 2011). Çalışma alanı olarak incelenen Kızılkoyun mağaralarının bulunduğu alan da gecekondulaşmaya terk edilmiştir (Şekil 6).
- 1992 tarihindeki Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanmıştır. 1992 tarihli Koruma Amaçlı İmar Planı Kızılkoyun mağaralarını koruyamamıştır. Mağaralar gecekondularla kaplandığından kent estetiği olumsuz etkilemiştir.

Şekil 5. 1970 yılı öncesi Kızilkoyun Bölgesi (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6. 1978 yılı Kızilkoyun Bölgesi (Kürkçüoğlu, 2011)

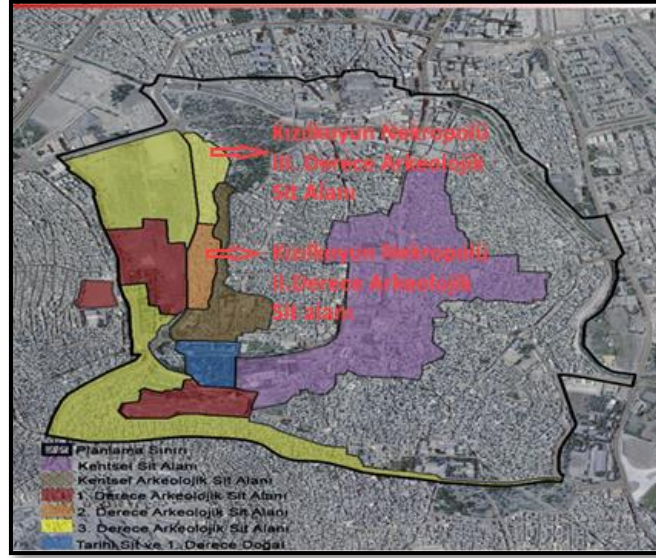
3.3. Kızilkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı Koruma- Planlama Süreci

1979 yılında Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Ve Eski Eserler Ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığınca alınmış olan kararlar alanın çevresindeki yapılar Haleplibahçe, Urfa kalesi ve Antik Edessa korumaya alınırken Kızilkoyun mağaralarının bulunduğu alan korumaya alınmamıştır.

1992 tarihli 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı'nda da alan, parklar, çocuk bahçeleri, fuar, lunapark olarak değerlendirilebilecek alan olarak belirtilmiştir.

Alan 2008 tarihinde II. Derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiş, ancak daha sonra yapılan bir değişiklikle alanın Kentsel arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmesine karar verilmiştir.

2012 yılında alınan kararlar bölgenin kentsel alan durumunun değiştiği geçmiş yıllarda kaya mezarı olarak kullanılmış mağaraların görülebilir hale geldiği anlaşıncaya Kentsel arkeolojik sit alanı statüsü yeniden değerlendirilerek kaya mezarlarının yoğunlaştığı bölgenin "Kızilkoyun Nekropolü II. Derece arkeolojik sit alanı" olarak tescilli yapılmıştır. Bu alanın kuzeyinde yer alan ve niteliğini yitirmiş 9 adet kaya mezarının bulunduğu tespit edilen alan "Kızilkoyun Nekropolü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı" olarak tescil edilmiş ve mezarların bulunduğu bölgenin güneydoğusunda yer alan kentsel dokunun bulunduğu alan ise "Yenimahalle Kentsel Arkeolojik Sit Alanı" olarak tescil edilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Şanlıurfa koruma amaçlı imar planındaki sit sınırları(Kaynak: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kudeb)

2012 yılında Sit Alanı ilan edilmeden evvel alan için 2011 yılında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Kızılkoyun projesi yapılmıştır. Bu proje kapsamında alanda 387 ev ve işyeri istimlak edilip yıkılmıştır. Yıkılan ev ve iş yerlerinin altında, duvarlarında çeşitli figürlerin ve kabartmaların bulunduğu 59 mağaraya ulaşılmıştır.

Alanın turizm potansiyelini arttırmaya yönelik Şanlıurfa Belediyesi tarafından yürütülen çalışmalarla alan yapılaşmadan arındırıldığında mağaralar ile kaya mezarları gün ışığına çıkınca, Kültür Turizm Bakanlığı tarafından yapılan kazılar da alanın nekropol alanı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

2015 tarihinde Şanlıurfa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu; Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin hazırladığı Kızılkoyun

Nekropolü II. Derece Arkeolojik sit alanı için hazırlanan çevre düzenleme projelerinin uygun olduğuna karar vermiş olup, uygulama sürecinde yapılacak kazı ve temizlik uygulamalarının Şanlıurfa Müze Müdürlüğü denetiminde, diğer uygulamaların Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kudeb denetiminde yapılmasına karar verilmiştir.

2017 tarihinde yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planı'nda Kızılkoyun Arkeolojik Sit Alanı; II. Derece ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanları olarak ayrı ayrı değerlendirilerek planlama kararları belirlenmiştir. (Kaynak: Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu) Bu kararlar şunlardır:

Tablo 1. Kızılkoyun II. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Planlama Kararları

Kızılkoyun II. Derece Arkeolojik Sit Alanı Planlama Kararları	Kızılkoyun III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Planlama Kararları
<ul style="list-style-type: none"> Alan, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacaktır. Tescilsiz yapılardaki basit onarımlar Belediye tarafından KUDEB'e iletilecek, KUDEB "Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları İle Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" çerçevesinde sonuçlandırılacaktır. Plan düzenlemesi ile getirilen yol, giriş kontrol noktası, mola noktası, vb. düzenlemeler dışında kesinlikle hiçbir yapılaşmaya izin verilmez. Bu alanda bilimsel amaçlı kazıların dışında hiçbir kazı yapılamaz. Alt yapı uygulamaları için, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na başvurulacak ve kurul kararı doğrultusunda uygulama yapılacaktır. Hafriyat işlemleri Müze Müdürlüğü'nün denetiminde yapılacaktır. Bu alan içerisinde bulunan ve halen kullanılan umuma açık mezarlıkta sadece defin işlemleri yapılabilir. Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan izin almak koşuluyla birleştirme (tevhit) ve ayırma (ifraz) yapılabilir. Bu alan sınırları içerisinde ören yeri düzenlemesi yapılmak istendiğinde, 1/500 ölçekli çevre düzenleme projesi ile ilgili Koruma Bölge Kurulunun ön izninin alınması zorunludur. Buna bağlı olarak düzenlenecek kapalı ve açık mekanların işlev, yerleşme, yapılaşma, estetik ve peyzaj düzenleme koşulları ile kapasiteleri; sergiye konu eserler, sergi mekanlarının mahal listeleri ile alana yönelik araştırma, kazı, restorasyon ve çevre düzenleme proje raporları çerçevesinde Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca belirlenir. 	<ul style="list-style-type: none"> Alanda kentsel yeşil alan, rekreasyon alanı ve gününbirlik tesis alanı yer alabilir. Bu alanda yapılacak olan yapıların toplam inşaat alanı 150 m²'yi geçemez. Yapıların görünen en yüksek cephesi 0 kotundan itibaren 4.50 metreyi aşamaz. Yapılarda kotlandırma her bir kütle için ayrı ayrı yapılacak olup her bir kütle için zeminde oturduğu en düşük kot sıfır kotudur. Kütlelerin ayrı şekilde konumlandırılması halinde "Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği" hükümlerine göre iki yapı arasındaki mesafeler belirlenecektir. Bu alanlarda hazırlanacak olan uygulama projeleri koruma bölge kurulu tarafından onaylanmadan uygulamaya geçilemez.

2017 yılında kabul edilen Koruma Amaçlı İmar Planı'nda yer alan yukarıdaki kararlara uygun olarak alanda kazı ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

3.4. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanındaki 2006 Yılından Günümüze Olan Değişimin Değerlendirilmesi

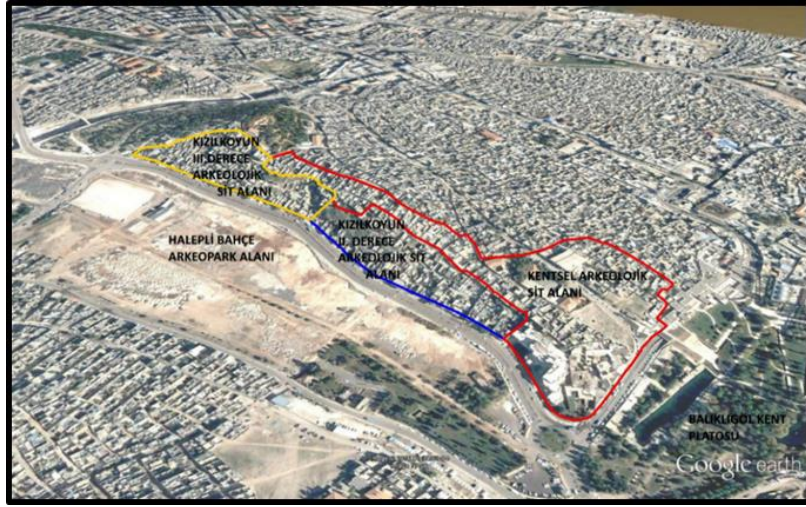
2006 yılından günümüze doğru alandaki hızlı değişimi irdelenecek olursak;

- 2006 yılında alan gecekondularla kaplıdır (Şekil 8).
- 2011 yılında Şanlıurfa Belediyesi tarafından gecekondular istimlak edilerek alanda kısmen temizlik çalışmaları başlatılmıştır. 59 mağaraya ulaşıncaya Şanlıurfa Müze Müdürlüğü alanda kazılar yapmaya başlamıştır. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'nün kazı çalışmaları sonucunda elde

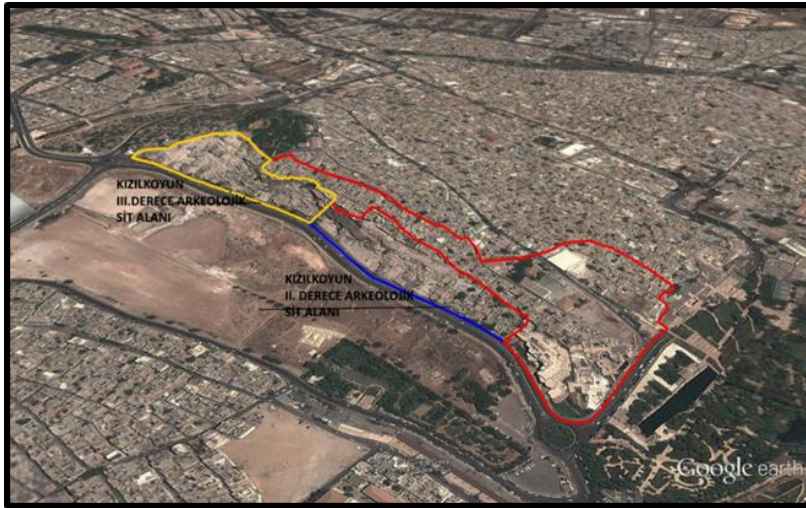
edilen kazı bulgularına göre alan 2012 yılında II. ve III. Derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir (Şekil 9).

- 2017 yılına gelindiğinde gecekondular ve üst tabakadaki yumuşak topraktan tamamen temizlenip, alandaki kalker yapıdaki mağara oluşumları ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra mağaraların içleri de temizlenerek kaya mezarları ortaya çıkarılmıştır (Şekil 10).

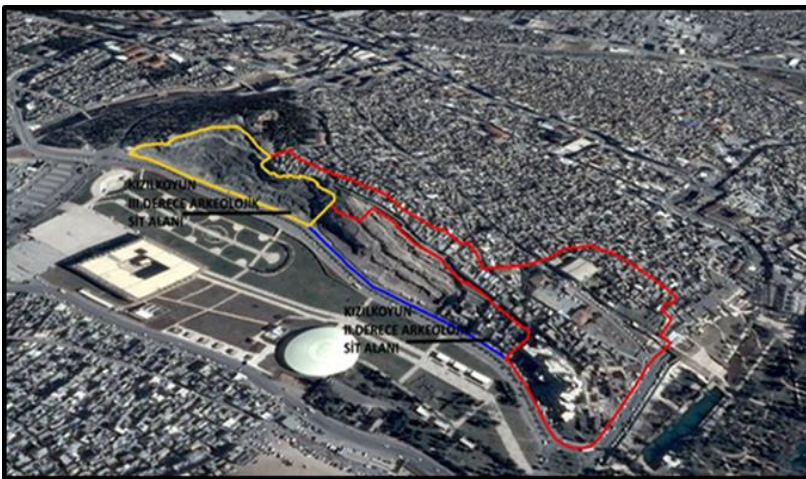
2012 yılından günümüze kadar kazı çalışmaları devam etmektedir. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı'nın barındırdığı tarihsel zenginliğin bilincine varılmış, kazı çalışmalarına hız verilmiştir. Alanda şu ana kadar 72 mağara ortaya çıkarılmıştır. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı kazı çalışmaları ve çevre düzenleme projeleri tamamlanıp halka açıldığında turizm potansiyeli yüksek arkeolojik alanlardan biri olacaktır.

Şekil 8. 2006 Yılı Kızılkoyun Arkeolojik Sit Alanı'nın uydu görüntüsü

Şekil 9. 2011 Yılı Kızılkoyun Arkeolojik Sit Alanı'nın uydu görüntüsü

Şekil 10. 2017 Yılı Kızılkoyun Arkeolojik Sit Alanı'nın uydu görüntüsü

3.5. Kızilkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı Koruma-Planlama Sürecinin Değerlendirilmesi

Kızilkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı koruma planlama sürecinin değerlendirdiğimizde saptanan sorunlar şunlardır;

- **Hatalı alınan koruma planlama kararları**

Ülkemizde arkeolojik sit alanlarının tespit ve tescili çoğunlukla bilimsel yöntemlerle yürütülen arkeolojik yüzey araştırmalarına dayanmamakta, görünen kalıntıların tespitine yönelik bir saptama şeklinde yapılmaktadır (TUNA, 1994, s. 620). Kızilkoyun Nekropolü arkeolojik sit alanının bulunduğu kısım, 1992 tarihli 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı'nda parklar, çocuk bahçeleri, fuar, lunapark, olarak değerlendirilebilecek alan olarak belirtilmiştir. Koruma amaçlı imar planları hazırlanırken sadece yer üstünde değil yer altında da yapıların bulunabileceği hesaba katılmadan hazırlanıldığından bu saptamaya gidilmiştir. Alan gecekondularla kaplı olduğundan gecekonduların altı değerlendirilmemiştir.

- **Sit dereceleri ve sınırlarında yapılan değişiklikler**

Alanın sit derecelerinde ve sınırlarındaki yapılan sürekli değişimler, koruma planlama sürecinde önemli problemlerden biridir (Sarıkaya Levent, 2009).

Alan 2008 tarihinde alan II. Derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiş yapılan değişikliklerle alanın Kentsel arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmesine karar verilmiştir. 2012 yılında alan II. ve III. Derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Alanda sürekli sit sınırındaki değişiklik etkin bir koruma ve planlama yapılmasına engel olmuştur.

- **Alana uygun olmayan projenin yapılması**

Alan 2012 yılında arkeolojik sit alanı ilan edilmeden önce gecekonduların kent estetiğini olumsuz etkilediği gerekçesiyle; Şanlıurfa Belediyesi tarafından Kızilkoyun projesi yapılmıştır. Bu proje kapsamında alanda 387 ev ve işyeri istimlak edilip yıkılmış, alanda yürüme yollarının yapımına başlanarak proje uygulamasına geçilmiştir (Şekil 11). Yıkılan ev ve iş yerlerinin altında, duvarlarında çeşitli figürlerin ve kabartmaların bulunduğu 59 mağaraya ulaşılmıştır. Bu mağaraların bulunmasıyla belediyenin çalışmaları durdurularak, alanda kazı çalışmalarına başlanmış, Şanlıurfa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından alan, arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Şanlıurfa Belediyesi tarafından yapılan yollar tekrar kaldırılmıştır.

Bu bağlamda belediyeler ile koruma kurumları arasında organik bağın kurularak birlikte çalışmaları önem arz etmektedir (Örnek Özden, 2006).

Şekil 11. Alanda yapılan yollar

3.6. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve çevresinde Belirlenen Sorunlar ve Fırsatlar

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve çevresinin sahip olduğu mevcut durumu saptamak için SWOT analizi ile alanın güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri ortaya konulmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve çevresinin SWOT analizi

ALANA DAİR SWOT ANALİZİ	
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> Alanın tarihsel kültür zenginliğinin fazla olması Çevresinde çok sayıda sit alanıyla çevrili olması Alanda çok sayıda mağara ve kaya mezarının yer alması Alana ulaşımın kolay olması Alanın geleneksel kent dokusu içerisinde yer alması Halkın alanda turizm canlanmasına istekli olması Nekropol alanının büyük bir bölümünün günümüze kadar ayakta kalabilmiş olması Alanın sit alanı ilan edildikten sonra kazı ve temizlik işlemlerine hız verilmesi Alanda kentsel büyümenin getirdiği sorunların bulunmaması 	<ul style="list-style-type: none"> Alanın arkeolojik sit alanı ilan edilmesinin gecikmiş olması Halkın bilinçli olmaması Hatalı alınan koruma planlama kararları Alana uygun olmayan projenin yapılması Sit sınırının tespitine ilişkin sorun Alan üst toprak tabakasından temizlendiğinden alanın floraya sahip olmaması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> Roma dönemine ait Nekropol alanı olması Yörede birçok kültürün izlerinin bulunması Alanda çok fazla kaya mezarı, heykel ve duvar resimlerinin bulunması Alanda çalışmalar tamamlandığında ve aydınlatmaları yapıldığında kent silüetine olumlu katkı sunacak olması III. derece arkeolojik sit alanında niteliğini yitirmiş mağaraların rekreasyonel faaliyetlere olanak sağlaması Alanın bu zamana kadar bir toprak örtüsüyle örtülü olması bugüne kadar korunur olmasını sağlaması 	<ul style="list-style-type: none"> Alanının üzerindeki gecekonduların bulunmasının, kısmen de olsa zarar vermesi, Alanın kenarından geçen Haleplibahçe Caddesinin araç trafiğine açık olması ve ağır tonajlı araçların alana zarar verebileceği, Kazı alanı ile Haleplibahçe Caddesi arasında 5 metreden fazla kot farkının oluşması ve yumuşak toprak tabakasından kayma tehlikesinin bulunması Kazı alanıyla oluşan çukur alanda suyun birikintilerine neden olması Alanın bir bölümünde yıkımı bitirilmemiş gecekonduların bulunması

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı koruma-planlama sürecinde saptanan problemlerin çözümü için aşağıda genel hatları ile ele alınan öneriler geliştirilmiştir.

• Arkeolojik alana fonksiyon verilmesi

Mevcut sistemde özellikle I. derece arkeolojik sit alanları tespit ve tescil edildikten sonra hem imar planlarında hem de koruma amaçlı imar planlarında 'boş alan' olarak belirtilmekte, alan yok sayılmaktadır. Bunun sonucunda arkeolojik sit alanı, çevresini saran kentsel yerleşmenin parçası olamamaktadır (Sarıkaya Levent, 2009)

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı, kazı işlemleri tamamlandığında kentsel sisteme dâhil olmasını sağlayacak kullanımların alana getirilmesi gerekmektedir. Arkeolojik sit alanına uygun fonksiyonların önerilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması alanın halk ile bütünleşerek, yaşayan bir mekân olmasını sağlayacaktır.

• Denetim mekanizmasının oluşturulması

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı koruma planlama sürecinde denetimler etkin bir şekilde sürdürülmelidir. Uygulama

sırasında ve uygulama sonrasında denetimlerin etkin bir şekilde sürdürülmesi plana uygun olmayan kullanımları önleyecektir. Şanlıurfa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 2015 yılında aldığı kararla kazı ve temizlik uygulamalarında denetim Şanlıurfa Müze Müdürlüğüne verilirken alanda uygulamayla ilgili denetimler Şanlıurfa Belediyesi KUDEB birimine verilmiştir. Kurumlar tarafında etkin bir denetim mekanizmasının işletilmesi gerekmektedir.

▪ **Sit sınırlarının alanın çevresindeki sit sınırlarıyla bütünleştirilmesi**

Korumanın sadece tek yapı ölçeğinde yapılmayıp, çevresindeki alanlarda bütünleştirmek ve koruma amaçlı imar planlarının bunu göre düzenlenmesi gerekmektedir (Tunçer, 2013).

Alanın batısında kalan Haleplibahçe Arkeopark alanı ile Kızılkoyun Nekropolü arkeolojik sit alanı arasında Haleplibahçe Caddesi geçmektedir. Haleplibahçe Caddesi, Kızılkoyun Mağaralarının Arkeolojik Sit Alanına çok yakın olduğundan ağır tonajlı araçların geçişinin yaratacağı titreşim mağara alanında olumsuzluklar oluşturabilecektir. Halepli Bahçe Mozaik alanı ile bütünleştirilmesi gerekmekte olup, kazı alanının Haleplibahçe arkeopark alanına kadar genişletilmesi gerekmektedir.

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı'nın Haleplibahçe arkeopark alanıyla birleştirilerek kültür adası olarak planlanması daha uygun olacaktır. Birbiriyle ilişkili olan bu iki alanın taşıt yoluyla koparılması, hatta yapılacak kazıların taşıt yolunun tamamen kaldırılarak sürdürülmesi ve Haleplibahçe Arkeopark alanına kadar devam ettirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Haleplibahçe Caddesi'nin kullanıma kapatılması, 11 Nisan Fuar Caddesi'nin genişletilerek taşıt kullanımına açılması önem arz etmektedir.

Alan; Batı surları, Haleplibahçe mozaikleri, Kale eteğiyle bütünleştirilip, Antik Edessa'nın canlandırılmasını sağlayan proje kurgusu yapılmalıdır.

• **Sit alanı tespitinin bilimsel olarak yapılması**

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı'nın 1992 yılı Koruma amaçlı İmar pla-

nında Sit sınırları belirlenirken bilimsel yöntemler yerine yüzey araştırmasına dayandırılan tespitle yeşil alan olarak ilan edilmiştir. Bu tespitte yüzeyde görülen gecekondular yapılaşmaya göre alan değerlendirilmiş ve yeşil alan olarak ilan edilmiştir. Sit sınırlarının tespitinde bilimsel yöntemler kullanılması, konunun uzmanı kişilere tespit yapılması gerekmektedir.

• **Turizm Potansiyelinin Arttırılması ve Arkeolojik Yapıların Koruma-Kullanma Dengesinin Sağlanması**

Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve yakın çevresinin arazi etüt çalışmaları ve literatür kaynaklarından elde edilen bilgilere dayanarak alanın turizm potansiyelinin arttırılması ve Kızılkoyun Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı içerisindeki arkeolojik yapıların koruma-kullanma dengesinin sağlanması için geliştirilen öneriler aşağıda verilmiştir.

- Arkeolojik sit alanının korunarak gelecek kuşaklara aktarılması önemlidir. Bu bağlamda alanla ilgili Alan Yönetim Planı'nın hazırlanması, sürdürülebilir bir planlama yapılması açısından önemlidir.
- Kızılkoyun arkeolojik sit alanı; korunması bağlamında öncelikle üzerindeki gecekondulardan temizlenmiş ve mağaralar ortaya çıkarılmıştır. Bu mağaraların içlerinde temizlik çalışmaları henüz devam etmekte olup, alana çok fazla müdahalede bulunulmadan gelecek kuşakların araştırma yapmasına olanak verilebilecek şekilde korunmalıdır.
- Alana gelen ziyaretçiler, öncelikle alanla ilgili bilgiler alabileceği güvenlik ve bilet gişelerinin bulunduğu ziyaretçi merkezine yönlendirilmelidir. Ziyaretçiler için gezi güzergâhı düzenlenip, eğitim ve bakı dikkate alınarak dinlenme alanları oluşturulabilir. Gezi güzergâhı için alana tabelalar yerleştirilmelidir. Bilet gişesinin yakınlarında alanla ilgili görsel ve dijital olarak hazırlanan broşür, kartpostal, harita ve hediyelik eşyaların satılabileceği bir birim tasarlanabilir.
- Alanın kuzeyinde yıkımı tamamlanmayan birkaç gecekondular görsel kirlilik

oluşturmaktadır. Bu gecekonduların yıkılmalarının tamamlanması gerekmektedir.

- Alanda III. derece arkeolojik sit alanında yer alan niteliğini yitirmiş mağaraların konaklama tesisi, el sanatları atölyesi ve yöresel yemeklerin yendiği mekânlara dönüştürülmesine olanak tanınmalıdır. Böylece alanın turizm potansiyeli artarak, yöre halkının sosyo-ekonomik yönden kazanç sağlaması desteklenmiş olacaktır.
- Alanın doğru bir biçimde aydınlatılması gece peyzajını olumlu etkileyerek, kenti daha kimlikli hale getirecek ve tarihi alanın ihtişamını gözler önüne serecektir.
- Alan Haleplibahçe Arkeopark Alanıyla bütünleştirilirse arkeopark alanının otoparkı genişletilerek alanın otopark sorununu çözümlenebilecektir.

- II. derece arkeolojik sit alanında alan kalkerli bir yapıya sahip olduğundan ve bu kalkerli yapının set şeklinde yollar oluşturduğundan bu yolların korunması, III. derece arkeolojik sit alanında ise yapılacak kullanımlara göre yollarının alanın doğal taşı olan Urfa taşının kullanımının sağlanması gerekmektedir.
- Haleplibahçe Caddesinin trafiğe kapatılıp kazı alanına dahil edilmemesi durumunda, kazı alanı ile kot farkının mevcut durumun bozulmasına neden olabilecek bir teknikle stabil hale getirilmesi ve burada toplanacak yağmur suyunun tahliyesi için bir sistem geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ekinci, A., & Paydaş, K. (2008). *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa*. Şanlıurfa valiliği. Şanlıurfa.
- GAP. (1998). T.C. Kültür Bakanlığı ve Unesco, Türkiye Milli Komisyonu, GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu: 01-05 Haziran 1998, Şanlıurfa.
- Karacadağ. (2012). *Göbeklitepe dünyanın ilk tapınağı*. Karacadağ kalkınma ajansı yayını, Şanlıurfa.
- KTB. (2016). Kültür turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,107465/sanliurfada-roma-donemi-kaya-mezari.html>) (Erişim:30.12.2016)
- KTB. (2017). Urfada Roma ve Bizans Dönemi, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80732/roma-ve-bizans-donemi-116-639.html> (Erişim: 03.03.2017)
- Kürkçüoğlu, A.C. (2011). *Urfa "Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde"*. Şanlıurfa Belediyesi Kültür Ve Sosyal İşler Müdürlüğü yayını. Ankara
- Sarıkaya Levent, Y. (2009). Koruma-Planlama Süreçleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Soli-Pompeipolis Örneği. *Planlama Dergisi*, 3(4), 43-61.
- Örnek Özden, E. (2006) "Kentsel sit alanı" ilanı "mutlak korunuyor" anlamına geliyormu?. *Gazi ün. Müh.Mim. Fak. Der.* 21(4), 651-660.
- Tuna, N. (1994). Koruma Planlamasında Arkeolojik Alanların Saptanması ve Belgelenmesi. *Tekeli, İ. (der.) Kent, Planlama, Politika, Sanat* 2, 619-636.
- Tunçer, M. (2013). Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Planı Koruma Planı. Niteliği ve İptaline İlişkin Gerekeçler. *Vekam Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-34.